

Lagutskottets betänkande

1981/82:24

om lagreglering av verksamheten med artificiell insemination

Ärendet

I betänkandet behandlas tre motioner i vilka framförs önskemål om lagreglering av verksamheten med artificiell insemination.

I motion 1980/81:909 av Lena Öhrsvik (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av faderskapsreglerna vid insemination i syfte att trygga barnets rätt till en far.

I motion 1980/81:1189 av Gunnar Biörck i Värmdö (m) yrkas att riksdagen hos regeringen anholder att frågan om "inseminationsbarns" rätt att få kunskap om det verkliga, biologiska faderskapet prövas i utredningen om barnets rätt.

I motion 1981/82:524 av Allan Åkerlind (m) yrkas att riksdagen beslutar att artificiell insemination skall vara förbjuden om inte barnafaderns namn kan fastställas och registreras.

Allmänt om artificiell insemination

Möjligheterna att befrukta en kvinna på konstlad väg, s. k. artificiell insemination, har under senare år tilldragit sig allt större uppmärksamhet. Tillgängliga uppgifter tyder på att det f. n. föds mer än 200 barn per år i Sverige som har kommit till genom artificiell insemination. Artificiell insemination utförs i allmänhet på sjukhus. 1979 fanns det i landet tio sjukhus som utförde sådan insemination. Artificiell insemination torde i regel göras endast på gifta kvinnor och efter uttryckligt medgivande av maken. Inseminationen sker i det stora flertalet fall med sperma från en anonym givare, s. k. givar- eller donatorinsemination. Ibland förekommer det också makeinsemination, dvs. sperma från kvinnans make överförs till henne på konstlad väg. Anledningen till att artificiell insemination görs är ofta att mannen inte kan producera befruktningsdugliga spermier. Andra anledningar finns emellertid också. Bl. a. kan det föreligga ogynnsam genetisk kombination mellan makarna så att en graviditet sannolikt inte kan fullbordas eller avslutas med födseln av ett friskt barn. Det finns också fall då mannen visserligen har befruktningsdugliga spermier men en befruktning ändå inte kan ske på grund av olika fysiska omständigheter.

I allmänhet används endast färska spermier. Det finns emellertid möjligheter att göra artificiell insemination med nedfrusna spermier. Utomlands lär det förekomma att frysta spermier lagras i s. k. spermaban-ker.

Som regel är det läkaren som utser givaren, och makarna har inga möjligheter att påverka valet. Givaren är garanterad anonymitet.

Vissa regler i föräldrabalken

I 1 kap. 1 § föräldrabalken (FB) finns en presumptionsregel som innebär att om en gift kvinna föder ett barn så skall mannen i äktenskapet anses som barnets fader. Samma regel gäller om barnets moder är änka och barnet föds så kort tid efter mannens död att det kan vara avlat dessförinnan. Enligt 2 § kan presumptionen hävas av domstol, bl. a. om det på grund av barnets arvsanslag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att mannen inte är barnets far. Är kvinnan inte gift vid barnets födelse eller har domstol hävt faderskapspresumtionen fastställs faderskapet genom dom eller erkännande av mannen. Ett erkännande av faderskap skall ske skriftligen och godkännas av socialnämnden. Nämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är far till barnet. Domstol kan förklara att ett erkännande saknar verkan om det senare visas att den som lämnat det ej är far till barnet (4 §). När faderskap skall fastställas genom dom gäller enligt 5 § som förutsättning att det skall vara utrett att mannen haft samlag med modern under konceptionstiden och att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av honom.

Några särskilda regler om faderskap till barn som tillkommit genom artificiell insemination finns inte. Faderskapet till sådana barn får alltså bestämmas med tillämpning av de ovan redovisade bestämmelserna. Är det fråga om ett barn som föds i ett bestående äktenskap presumeras alltså mannen vara fader till barnet. Förutsättningar finns emellertid för honom eller barnet att få presumptionen hävd av domstol särskilt i fall då givarinsemination skett och omständigheterna är sådana att mannen rent faktiskt inte kan ha avlat barnet. Är modern ogift eller har en faderskapspresumtion hävts torde faderskapet inte kunna fastställas vare sig genom dom eller erkännande.

Motionsmotiveringar

I motion 909 framhålls att antalet barn som tillkommit genom artificiell insemination kan antas öka i framtiden och att det därför är angeläget att FB:s regler ses över i syfte att trygga dessa barns rätt till en far. Enligt motionären är det knappast aktuellt att slopa anonymiteten för givaren. Enda utvägen är då att mannens möjligheter att få faderskapspresumtionen hävd inskränks.

Motionären i motion 1189 framhåller att såväl i Sverige som utomlands har man uppställt stränga regler för att bevara givarens anonymitet, vilket leder till en situation, där barnet för all framtid saknar möjlighet att få reda på sitt biologiska ursprung på fädernet. Inte minst i våra dagar, då allt flera

människor söker efter sina rötter måste man enligt motionären fråga sig vilka rättsregler som bör gälla för inseminationsverksamheten och vilka konsekvenser olika förfaranden kan få, inte bara för modern och den formelle fadern resp. den biologiske fadern utan också – framför allt – för barnet i framtiden.

Motionären anser det uppenbart att lagstiftningen måste skydda den biologiske fadern mot juridiska och ekonomiska anspråk. Om man hävdar tesen om barnets rätt till en far är det däremot inte lika självklart att samhället skall hemlighålla det verkliga förhållandet, så att barnet ej heller vid vuxen ålder skall kunna få reda på sanningen. Hur en betryggande avvägning av dessa intressen skall kunna komma till stånd bör enligt motionären utredas.

I motion 524 framhålls att verksamheten med artificiell insemination för med sig problem, vilka belyses av ett nyligen avgjort faderskapsmål. Genom domen hävdades faderskapspresumtionen beträffande ett barn som tillkommit genom sådan insemination. Detta barn saknar enligt motionären en far trots att det enkelt skulle kunnat konstateras vem som är far till barnet, om givaren registrerats och om modern fått reda på hans identitet. Motionären anser att varje barn bör ha en självklar rätt att kunna få veta sitt ursprung. Att samhället genom sin sjukvård skall hjälpa till att skapa förhållanden som gör det omöjligt för barnet att få reda på vem som är dess far kan inte under några förhållanden accepteras.

I motionen hänvisas till att en utredning på området aviserats. I avvaktan på utredningens resultat och oavsett vilka resultat denna utredning än kommer till måste enligt motionären åtgärder vidtas snabbt. Verksamheten med artificiell insemination måste stoppas i alla de fall där det inte klart kan dokumenteras för kvinnan eller det eventuella barnet vem som är barnafadern.

Frågans tidigare behandling

Frågan om en lagreglering av verksamheten med artificiell insemination har tidigare diskuterats och utretts i Sverige (se SOU 1946:49 och 1953:9) utan att arbetet lett till någon lagstiftning. Inom Europarådet framlades år 1981 ett förslag till en rekommendation rörande artificiell insemination för medlemsländernas interna lagstiftning. Vid omröstning i den rådgivande församlingen avvisades dock förslaget.

År 1980 anordnade Svenska läkaresällskapets delegation för medicinsk etik ett symposium om etiska och juridiska aspekter på artificiell insemination. En redogörelse för symposiet har publicerats i Läkaresällskapets handlingar (band 89, häfte 3, 1980) Artificiell insemination.

Pågående utredningsarbete

En särskild utredare av verksamheten med artificiell insemination har nyligen tillkallats. Enligt direktiven för utredningsarbetet (Dir 1981:73) skall utredaren i den utsträckning som det är möjligt kartlägga omfattningen av och formerna för artificiella inseminationer i Sverige. Med denna kartläggning som underlag bör utredaren ta ställning till om det behövs en reglering för själva verksamheten som sådan och hur en sådan reglering i så fall bör utformas. Av betydelse för detta ställningstagande är bl. a. de synpunkter av etisk och medicinsk natur som kan anläggas på en verksamhet av detta slag.

Utredaren bör vidare undersöka i vilken utsträckning de familjerättsliga regler som gäller i dag bör ändras, främst för att skydda de barn som har kommit till genom artificiell insemination. En allmän utgångspunkt bör vara att artificiell insemination får ske endast om barnet kan antas komma att växa upp under goda förhållanden. Utredaren bör också överväga vilka regler som kan behövas av hänsyn till givaren, kvinnan och i förekommande fall hennes make eller samboende.

När det gäller s. k. makeinseminationer framhålls i direktiven att rättsliga problem endast torde uppkomma i fall då mannens sperma förvaras i en s. k. spermabank och används först efter hans död. Utredaren bör överväga om insemination med sperma från en avliden make över huvud taget bör få förekomma och hur i så fall de rättsliga problem som kan uppkomma bör lösas. Vidare framhålls att den faktiska situationen för män och kvinnor som utan att vara gifta med varandra sammanlever under äktenskapsliknande förhållanden är i stort sett densamma som för gifta makar. Det finns därför skäl att överväga om inte artificiell insemination bör få förekomma också för en ogift kvinna med sperma från den man som hon bor tillsammans med. Den rättsliga situationen för ett barn vars mor inte är gift skiljer sig dock från den som gäller för ett barn till gifta föräldrar. En förutsättning för att artificiell insemination skall få ske i fråga om samboende par där mannen själv är givare bör vara att denne rättsligt anses som far till barnet.

Beträffande givarinseminationer framhålls att om kvinnan är gift en förutsättning för insemination bör vara att den äkta mannen har samtyckt till att åtgärden vidtas och till att han skall betraktas som far till barnet. Starka skäl talar för att den som har lämnat ett sådant samtycke inte skall kunna avsäga sig faderskapet till ett barn som har kommit till genom insemination. Den möjlighet som en gift man i dag har att föra talan om att han inte är far till ett barn som har fötts i äktenskapet bör därför enligt direktiven inte finnas i fall då det är klart att barnet har avlats genom en insemination som den gifta mannen har samtyckt till. Utredaren bör vidare överväga om barnet bör ha kvar sin rätt att föra talan om hävande av faderskapspresumtionen.

Ett alternativ kan vara att som krav för artificiell insemination ställa upp att kvinnans make före inseminationen adopterar det blivande barnet. En

sådan lösning kräver ändring i de nuvarande adoptionsbestämmelserna, eftersom de inte tillåter adoption av ett ofött barn.

I direktiven uttalas att frågan huruvida artificiell insemination bör få äga rum på en ogift kvinna bör bli föremål för särskilda överväganden. Om kvinnan lever under äktenskapsliknande former tillsammans med en man kan det ligga nära till hands att tillåta artificiell insemination under förutsättning att den samboende mannen med bindande verkan tar på sig det juridiska ansvaret som far för barnet. En tänkbar möjlighet även i dessa fall är att kräva att mannen före inseminationen adopterar det blivande barnet, utan att modern för den skull förlorar sin rättsliga ställning som förälder till barnet.

Om kvinnan däremot lever ensam är det mera tveksamt om insemination bör tillåtas. Utredaren bör pröva denna fråga utifrån vad som kan antas vara förenligt med barnets bästa.

Beträffande frågorna om sekretess skall utredaren närmare analysera de skäl som kan anföras för och emot ett anonymitetsskydd för givaren och föreslå de åtgärder som kan finnas påkallade. När det särskilt gäller frågan om sekretess i förhållande till barnet talar enligt direktiven mycket för att barnet bör ha rätt att åtminstone få veta att det har kommit till genom artificiell insemination. Huruvida barnet också bör ha kunskap om vem som är givare är mera svårbedömt. Det finns en risk för att en sådan kunskap skulle störa relationerna mellan barnet och den rättslige fadern. Dessutom kan det kanske bli svårt att finna lämpliga givare, om de riskerar att deras identitet avslöjas.

Om utredaren kommer fram till att givaren – i vissa fall eller generellt – bör vara känd, får också övervägas hur faderskapet till barnet då bör regleras. Av lagstiftningen bör tydligt framgå att givaren inte rättsligt skall anses som barnets far, om någon annan har tagit på sig faderskapet med bindande verkan.

I utredningsuppdraget ingår vidare prövning av bl. a. vissa medicinska frågor liksom spörsmål av närmast administrativ natur.

Utskottet

I betänkandet behandlas tre motioner vari framförs önskemål om lagstiftning rörande artificiell insemination.

Under senare tid har verksamheten med artificiell insemination tilldragit sig allt större uppmärksamhet. Tillgängliga uppgifter tyder på att det föds omkring 200 barn per år i Sverige, vilka kommit till genom sådan insemination. Som regel är det endast gifta kvinnor som får artificiell insemination. Inseminationen sker i det stora flertalet fall med sperma från en annan man än kvinnans make. Givaren är då garanterad anonymitet. Det förekommer emellertid också insemination med sperma från kvinnans make.

Några lagregler om verksamheten med artificiell insemination finns inte. Inte heller finns det några särskilda bestämmelser om barn som kommit till genom artificiell insemination. Beträffande sådana barn gäller alltså de vanliga reglerna i föräldrabalken (FB). Av dessa regler följer att mannen i ett äktenskap presumeras vara far till barn som kommit till genom artificiell insemination. Presumtionen kan emellertid hävas av domstol på talan av mannen eller barnet under vissa förutsättningar. Dessa förutsättningar torde föreligga i många fall där artificiell insemination skett. Har presumtionen hävts eller är det fråga om ett barn till en ogift mor saknas i allmänhet möjlighet att fastställa faderskapet.

I motion 1980/81:909 framhålls att det är angeläget att barnets rätt till en far tryggas. Enligt motionären är den enda utvägen att mannens möjligheter att få faderskapspresumtionen hävd inskränks. Motionären yrkar att faderskapsreglerna skall ses över i syfte att vid insemination trygga barnets rätt till en far.

I motion 1980/81:1189 begärs att frågan om "inseminationsbarns" rätt att få kunskap om det verkliga, biologiska faderskapet skall prövas. Enligt motionären måste lagstiftningen skydda den biologiske fadern vid givarinseminationer mot juridiska och ekonomiska följder. Med hänsyn till barnets intresse anser motionären det inte lika självklart att samhället skall hemlighålla det verkliga förhållandet och förhindra att barnet vid vuxen ålder får reda på sitt biologiska ursprung.

Barnets rätt till en far och dess intresse att få kännedom om det biologiska faderskapet är utgångspunkten också för yrkandet i motion 1981/82:524. Motionären hänvisar till att en utredning på området tillkallats och begär att, i avvaktan på resultatet av utredningsarbetet, verksamheten med artificiell insemination skall förbjudas utom i fall då givarens namn kan fastställas och registreras.

Som närmare framgår av redogörelsen ovan har en särskild utredare av verksamheten med artificiell insemination nyligen tillkallats. Bland utredarens uppgifter ingår att undersöka i vilken utsträckning de familjerättsliga reglerna bör ändras främst för att skydda de barn som har kommit till genom artificiell insemination. Andra frågor som skall prövas av utredaren gäller anonymitetsskyddet för givaren och sekretessen i förhållande till barnet. I direktiven framhålls härvidlag bl. a. att mycket talar för att barnet bör ha rätt att åtminstone få reda på att det kommit till genom artificiell insemination, men att det är mera svårbedömt om barnet också bör ha kunskap om vem som är givaren.

Med hänsyn till att de frågor som tagits upp i motionerna 909 och 1189 numera utreds anser utskottet att något initiativ från riksdagen sida med anledning av dessa motioner inte är erforderligt. Enligt utskottets mening saknas skäl för att i avvaktan på resultatet av utredningsarbetet förbjuda verksamheten med artificiell insemination i enlighet med önskemålet i motion 524.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1980/81:909, motion 1980/81:1189 och motion 1981/82:524.

Stockholm den 23 mars 1982

På lagutskottets vägnar

LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Bernt Ekinge (fp), Inger Lindquist (m)*, Ivan Svanström (c)*, Elvy Nilsson (s), Joakim Ollén (m)*, Arne Andersson i Gamleby (s)*, Martin Olsson (c), Ingemar Konradsson (s), Olle Aulin (m), Owe Andréasson (s), Marianne Karlsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Margot Håkansson (fp) och Ingrid Segerström (s).

* Ej närvarande vid betänkandets justering.

